

регуляції поведінки відповідно до виділених критеріїв, та в цілому можуть забезпечити позитивну динаміку ефективності військово-професійної діяльності та її функціональної успішності.

Список використаних джерел

1. Вассерман, Л. И. Психологическая диагностика индекса жизненного стиля [Текст] / Л. И. Вассерман, О. Ф. Ерышев, Е. Б. Клубова. – СПб.: Изд-во: СПбНИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2005. – 50 с.
2. Водопьянова, Н. Е. Психодиагностика стресса [Текст] / Н. Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 336 с.
3. Степанов, В. А. Методы исследования эмоций и воли (практикум по психологии): [учебное пособие] / В. А. Степанов. – Челябинск: Изд. ЮУрГУ, 2003. – 136 с.
4. Шапкин, С. А. Экспериментальное изучение волевых процессов / С. А. Шапкин. – М: Смысл, 1997. – 144 с.
5. Ксенофонтова, Е. Г. Исследование локализации контроля личности – новая версия методики “Уровень субъективного контроля” / Е. Г. Ксенофонтова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20, № 2. – С. 103–114.
6. Леонтьев, Д. А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО) / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.
7. Моросанова, В. И. Новая версия опросника “Стиль саморегуляции поведения – ССПМ” / В. И. Моросанова, Н. Г. Кондратюк // Вопросы психологии. – 2011. – №1. – С. 137–145.
8. Килба, А. Р. Акмеологические особенности индивидуальной стратегии карьерного развития государственных служащих : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / А. Р. Килба. – М. : РАГС, 2007. – 197 с.
9. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности: [учеб. пособие] / [под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова]. – СПб. : Речь, 2003. – 448 с.

Отримано 29.11.2015 р.

Науковий керівник: д. психол. н., професор Осьодло В. І.

УДК 159.9 (316.6)

Іванова О.В.[°]

Національна академія внутрішніх справ, факультет підготовки фахівців Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри юридичних та психологічних дисциплін

Чижевський С.О.

Головного управління Національної гвардії України, старший офіцер психологічної служби управління по роботі з особовим складом, підполковник

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті запропонований проект системи професійно-психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України на різних етапах виконання службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах. Проведено аналіз результатів дослідження наслідків війн на території інших держав а також окремих досліджень психологів Національної гвардії України під час антитерористичної операції. У системі професійно-психологічної роботи з військовослужбовцями, вагоме значення має діяльність психологів на етапі підготовки гвардійців до виконання службово-бойових завдань. Розкрито особливості впровадження у бойову та спеціальну підготовку досвід виконання службово-бойових завдань

у зоні проведення антитерористичної операції на Сході України та під час охорони громадського порядку в умовах масових заходів у столиці держави.

Ключові слова: професійно-психологічна підготовка, психологічна готовність, бойові стрес-фактори, психологічна смуга імітації бойових дій та завдань служби у повсякденній діяльності, бойові дії, антитерористична операція.

В статті пропонується проект системи професійно-психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України на різних етапах виконання службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах. Проведено аналіз результатів досліджень впливу війни на території інших держав, а також окремих досліджень психологів Національної гвардії України во время антитерористичної операції. В системі професійно-психологічної роботи з військовослужбовцями велике значення має діяльність психологів на етапі підготовки гвардійців до виконання службово-бойових завдань. Розкрито: особливості впровадження в бойову і спеціальну підготовку, досвід виконання службово-бойових завдань в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України і во время охорони громадського порядку в умовах масових заходів в столиці держави.

Ключевые слова: профессионально-психологическая подготовка, психологическая готовность, боевые стресс-факторы, психологическая полоса имитации боевых действий и задач службы в повседневной деятельности, боевые действия, антитеррористическая операция.

The article discloses the draft of the system of vocational and psychological training of military servants of the National Guard of Ukraine on different stages of service and combat missions in extreme (combat) conditions. The analysis of the research results of war in other countries and the initial researches of psychologists of the National Guard of Ukraine during anti-terrorist operations that have common conclusions were performed. In the system of vocational and psychological training of military personnel, weighty significance has the work of psychologists at the stage of preparing guards to perform service and combat missions. The article discovers the features of the introduction of special training combat experience in service and combat missions in the zone of the antiterrorist operation in the east of Ukraine and in the protection of public order in terms of events in the capital.

Keywords: professional and psychological training, psychological readiness, combat stress factors, psychological strip simulate combat operations and tasks in daily life activities, fighting, anti-terrorist operation.

Актуальність. Акції протесту в м. Києві, анексія Криму, бойові дії на сході України, фінансово-економічна криза об'єктивно призвели до погіршення стану психологічного та фізичного здоров'я населення України. З кожним днем ситуація загострюється, оскільки психологічну травму отримали не тільки безпосередні учасники бойових дій, але й ті, хто опосередковано задіяний або навіть просто спостерігає та співпереживає (рідні, знайомі). Але найбільше занепокоєння викликає психологічний стан військовослужбовців, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції (АТО). Йдеться про отримання ними бойових психічних травм і, як наслідок, у майбутньому виникнення у громадян держави посттравматичних стресових розладів (ПТСР).

Маніфестація бойової психічної патології нерідко може відбуватися через місяці, навіть роки після повернення військовослужбовців із зони екстремальних (бойових) умов до мирного життя. Відставлені та затяжні, нерідко незворотні наслідки бойової психічної травми віднесені в Міжнародній класифікації хвороб 10 перегляду до діагностичної категорії «Посттравматичні стресові розлади» (F 43.1) [1, с. 6].

У дисертаційному дослідженні О.А. Блінова, на кафедрі соціальної та військової психології Київського військового гуманітарного інституту була

розроблена методика прогнозування бойових психогенних втрат. Також, вивчення особливостей психологічної діагностики та корекції ПТСР у працівників органів внутрішніх справ, у Національній академії внутрішніх справ здійснювали І.М.Слюсар, С.І. Яковенко [2].

Із серпня 2014 року, психологи НГУ, з інтервалом у 3 місяці, проводять психодіагностичне вивчення військовослужбовців-учасників АТО з використанням психологічного інструментарію: опитувальник оцінки стану адаптації «ОСАДА» С.І. Яковенка; шкала тривоги Ч. Спілберга – Ю. Ханіна; опитувальник травматичного стресу І.О. Котєнєва. А також, вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах за Анкетною учасника АТО. Вказаний психологічний інструментарій включений до автоматизованого психодіагностичного комплексу науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження СБД НГУ Національної академії НГУ [3].

За результатами проведених досліджень, викликає стурбованість відсоток військовослужбовців-учасників АТО, які вже мають ознаки ПТСР та гострого стресового розладу (ГРС). Зазначимо, що на відміну від ГРС, ПТСР виникає не під час стресової події, а у віддалені строки – після виходу військовослужбовця з бойової ситуації. Проведений аналіз показав, що за фактором віку найбільш схильні до психологічної травматизації («група ризику») військовослужбовці від 24 до 30 років, неодружені. Іншим важливим фактором є тривалість перебування у зоні АТО. Узагальненими результатами досліджень було встановлено бойові стрес-фактори, які мають значний негативний вплив на психологічне здоров'я військовослужбовців-учасників АТО: поранення, травмування; перебування у полоні; знаходження під обстрілом противника; застосування зброю на враження живої сили противника; а також випадки, коли вони були свідками травмування, загибелі співслужбовців; були найближчими товаришами військовослужбовців, які загинули; залучалися до роботи із травмованими, пораненими, залишками тіл; тривалий час перебували у зоні проведення АТО (понад 100 діб).

Як свідчить міжнародний досвід, учасники бойових дій після повернення до мирного життя можуть стати загрозою, як для власних сімей, так і для всього суспільства. За статистикою, 98% з них потребують кваліфікованої підтримки та допомоги внаслідок дії бойових стрес-факторів [4, с. 26-27].

Розлади у бійців характеризуються високим рівнем конфліктності, підвищеною агресією, апатією, низькою працездатністю, загостренням та розвитком хронічних захворювань, інсультами, інфарктами, зростанням алкоголізму, наркоманії, асоціальною поведінкою, підвищенням ймовірності суїцидів, скороченням тривалості життя тощо. За відсутності психологічного супроводу службово-бойової діяльності, психогенні втрати підрозділів іноземних держав становили – 250 чол. на 1000 бійців (на початку бойових дій), із стабілізацією бойових дій та належній організації психологічної роботи у системі професійної підготовки – зменшено в 7 раз; 30% ветеранів війни закінчили життя самогубством; 90% – розлучились з причини того, що дружини бачили у них небезпеку для себе та для дітей [5, с. 4-9].

Аналіз суїцидальної активності серед військовослужбовців НГУ – учасників АТО, за 2015 рік, свідчить про зростання показників (у шість разів більше річних мирного часу). Характерною особливістю зазначених надзвичайних подій серед військовослужбовців – учасників АТО є те, що самогубства здійснені за два тижні

до та після проведення ротації із зони екстремальних (бойових) умов служби, крім того 92% військовослужбовців перебували у стані алкогольного сп'яніння, 78% здійснені категорією військовослужбовців, які не мали достатньої професійної підготовки (призвані під час мобілізації). Вказані надзвичайні події є типовими наслідками впливу бойових стрес-факторів.

А.М. Столяренко відмічає, що всі психічні явища за формою існування поділяються на дві групи: стійкі (постійно чи тривалий час притаманні людській психіці у вигляді властивостей, якостей, здібностей, знань, навичок, вмінь, звичок) і динамічні (швидко виникаючі, триваючі, змінювані, підсилюючі, послаблюючі і зникаючі — психічні процеси і психічні стани). Ці психічні явища характеризують внутрішню екстремальну (бойову) готовність військовослужбовця [6].

У Міністерстві охорони здоров'я України розробляється адаптована клінічна настанова та Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги (Посттравматичний стресовий розлад), де визначено заходи психологічної просвіти, професійно-психологічної підготовки перед виконанням завдань служби в екстремальних (бойових) умовах.

Виходячи з цього, **метою** статті є: розкрити існуючі новітні стандарти НАТО щодо професійно-психологічної підготовки військовослужбовців (комбатантів) та вивчити можливості щодо подальшого впровадження їх в діяльність НГУ.

Виклад основного матеріалу.

Протягом 2014-2015 років психологічною службою НГУ проведено понад 30 тренінгів, навчань, семінарів, зборів щодо підвищення професійної підготовки військових психологів НГУ із залученням вітчизняних та іноземних експертів (Держави Ізраїль, Данії, Франції, Хорватії, Латвії, Литви, Естонії, США, Польщі). Аналіз практичного досвіду фахівців іноземних держав вказує, що високих результатів щодо збереження психологічного здоров'я учасників бойових дій вдається досягнути внаслідок належного проведення їх професійної підготовки перед виконанням службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах, зокрема професійно-психологічної підготовки. У країнах НАТО, тривалість професійної підготовки перед бойовими діями – 6 місяців, по поверненню - «Програма декомпресії SAS – закінчення місії» (протягом 3 діб) та продовження професійної підготовки (6 місяців).

31.08.2015 Міністром внутрішніх справ затверджено Методичні рекомендації щодо медико-психологічної реабілітації, психологічного супроводження та адаптації постраждалих учасників АТО, якими вперше серед силових структур України, впроваджується для підрозділів НГУ стандарт підрозділів НАТО – «Програма декомпресії SAS – закінчення місії» [7].

На виконання пункту 5 Протоколу від 25.09.2015 № 7 конференції НГУ "Актуальні питання вдосконалення системи бойової та спеціальної підготовки підрозділів Національної гвардії України", в управлінні по роботі з особовим складом відпрацьовано Методичні рекомендації "Про засади побудови та порядок експлуатації психологічної смуги імітації екстремальних (бойових) умов службово-бойової діяльності підрозділів НГУ", яку заплановано створити на базі навчальних центрів НГУ.

Служба в умовах підвищеного ризику, серйозної загрози життю та здоров'ю може призводити до того, що військовослужбовці нерідко переживають події, які

виходять за рамки звичайного досвіду. Ці переживання можуть травмувати психіку здорової людини. Тому чітке та суворе дотримання вимог професійно-психологічної підготовки військовослужбовцями НГУ є найважливішим фактором запобігання втратам серед особового складу в умовах повсякденної діяльності та в екстремальних ситуаціях [8].

Заходи навчально-виховного процесу з особовим складом НГУ щодо вдосконалення особистих фізичних, психологічних якостей, навичок та вмінь у відповідності до потреб виконання завдань служби в екстремальних (бойових) умовах, згуртування військового колективу та перевірки психологічної сумісності військовослужбовців підрозділу (розрахунку, екіпажу, військового наряду), формування стійкого та позитивного соціально-психологічного клімату, збільшують свою ефективність шляхом їх проведення з використанням психологічної смуги імітації бойових дій.

Психологічна смуга імітації бойових дій – це структурний елемент психотренінгового комплексу, де моделюються екстремальні (бойові) умови (ситуації) службово-бойової діяльності підрозділів НГУ з урахуванням завдань за призначенням, для проходження яких необхідно подолання навантажень психологічного і фізичного характеру з оперативним управлінням психологічними процесами особистості [9].

Програма бойової та спеціальної підготовки особового складу НГУ, з 04.11.2015 впроваджує нову складову - «професійно-психологічна підготовка».

Професійно-психологічна підготовка – комплекс взаємопов'язаних заходів, які здійснюються у загальній системі бойової та спеціальної підготовки, а також у навчально-виховному процесі з особовим складом НГУ та безпосередньо у процесі виконання службово-бойових завдань та спрямовані на формування, розвиток психологічних та фізіологічних якостей у військовослужбовця, які забезпечують ефективне вирішення ним завдань служби [10].

Основними формами професійно-психологічної підготовки є:

1. Практичні тренінгові заняття з особовим складом НГУ – у загальній системі бойової і спеціальної підготовки, у межах встановленого часу та структури.

2. Психологічні лекторії – у години проведення виховної роботи з особовим складом, шляхом демонстрації відео та презентаційного матеріалу, проведення всебічного інформування військовослужбовців із метою цілеспрямованого ознайомлення їх з інформацією про закономірності функціонування людської психіки у звичайних та екстремальних умовах діяльності, про можливі психічні реакції на стрес-фактори професійної діяльності.

3. Психологічне моделювання – під час проведення занять з бойової та спеціальної підготовки, зокрема шляхом надання ввідних моделювання реалістичного образу, тактики дій, бойових можливостей ймовірного противника; підготовка військовослужбовців до дій в природно-географічних і погодно-кліматичних умовах регіону майбутніх дій; моделювання реалістичної багатовимірної картини сучасного бою; створення в процесі бойового навчання фізичних і психічних навантажень, характерних для сучасного бою, виконання службово-бойових завдань; практичного відпрацювання вправ і нормативів щодо створення психологічних факторів, характерних для реальної діяльності військовослужбовців: небезпеки, відповідальності, дефіциту часу, інформаційно-

психологічного впливу стрес-факторів та психофізичного навантаження (проводиться керівниками занять з бойової і спеціальної підготовки).

4. Психологічне інформування (інструктаж) – перед виконанням конкретного завдання служби, передбачає формування у військовослужбовця образу майбутніх дій і можливих надзвичайних ситуацій; створення необхідної психологічної установки, готовності, емоційного настрою на ефективне вирішення службово-бойових завдань; зняття неактуального або надмірного психологічного напруження (проводиться безпосередніми командирами (начальниками), старшими груп, нарядів, команд, розрахунків).

Професійно-психологічна підготовка особового складу НГУ здійснюється окремо за категоріями військовослужбовців, військовими спеціальностями та специфікою службово-бойової діяльності.

У армійській доктрині підрозділів НАТО FM-22-100 "Армія, Лідерство" визначено, що командири несуть відповідальність за згуртування і дисциплінованість підрозділу, що у свою чергу дозволяє солдатам ефективно тренуватися, боротися та перемагати у бойових діях. Але більш важливим для лідерів армій на кожному рівні є священний обов'язок щодо повного охоплення значення «лідерства», і як сказав Геракліт: «Характер людини є його доля», тобто доля має пряме значення з лідерством. Особливості у бойовій підготовці особового складу підрозділів США є виховання на повній відданості своїй країні, великій відповідальності перед нацією та Америкою. У свою чергу армія прагне до основних цінностей командування, яке спрямоване на вдосконалення кожного дня з урахуванням нових умов службово-бойової діяльності [11].

Агентством стандартизації НАТО, відповідно до повноважень Хартії організації НАТО відпрацьовано договір для всіх країн НАТО щодо психологічних порад для лідерів під час виконання бойових завдань, зокрема у напрямку власної психологічної підготовки до зустрічі із суворою реальністю (визначено десять основних складних факторів): страх під час бою є у всіх; військовослужбовців підрозділу можуть поранити чи вбити; події під час бою можуть вплинути на будь-кого фізично і морально; військовослужбовці можуть боятись визначити, що у них психологічні проблеми; військовослужбовці будуть усвідомлювати помилки командування підрозділом; непорозуміння у спілкуванні є частим явищем; бойові завдання є надзвичайним навантаженням для сімей військовослужбовців; середовище бойового завдання може бути грубим та вимогливим; єдність, згуртованість та стабільність підрозділу може порушуватись; бойові завдання несуть специфічні моральні та етичні виклики [12].

Висновки: зростання ролі психологічних чинників у сучасних війнах та локальних конфліктах, службово-бойовій діяльності правоохоронних підрозділів наочно продемонстровано під час проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях України. Необхідність за короткий час якісно підвищити бойову готовність підрозділів, психологічну готовність особового складу в умовах взаємодій різних категорій військовослужбовців (строкової та контрактної служби, різної мотиваційної спрямованості виконання завдань АТО тощо); необхідність впровадження нового бойового досвіду у підготовку особового складу щодо виконання завдань служби, які покладені на Національну

гвардію України вимагають зміни підходів у питаннях професійно-психологічної підготовки особового складу НГУ та нарощування навчально-матеріальної бази.

Бойові навчання є базою для будування ефективного підрозділу, але реальні події службово-бойових завдань можуть доволі сильно відрізнятися від сценаріїв навчань. Саме тому необхідна система забезпечення службово-бойової готовності військовослужбовців у подібних ситуаціях та після них – від командира до рядового. Базою психологічної готовності командира є гнучкість та вміння адаптуватись.

Завдання військового психолога у системі професійної підготовки перед виконання завдань служби в екстремальних (бойових) умовах спрямовані на формування внутрішньої готовності військовослужбовців до впливу бойових стрес-факторів.

Кожен військовослужбовець у свою чергу зобов'язаний усвідомити, що будь-яка реакція його організму в екстремальних (бойових) умовах – це нормальна реакція на ненормальні обставини, також він повинен володіти навиками першої психологічної допомоги (самодопомоги), саморегуляції психоемоційного стану.

Список використаних джерел

1. Гічун В.С., Романенко Ю.П., Кислова О.В. та ін. Психолого-психіатрична реабілітація осіб рядового та начальницького складу органів та підрозділів внутрішніх справ, військовослужбовців з'єднань та частин Національної гвардії України, які приймали участь у бойових діях: метод. рек. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2014. – 34 с.
2. Слюсар І.М. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу: Навч.-метод. посіб. – К.: Друкарня ФПУ, 2005. – 60 с.
3. Розпорядження командувача НГУ від 23.07.2014 №3/19/1-1720 щодо системи психологічної роботи з військовослужбовцями НГУ на період проведення антитерористичної операції.
4. Тимченко А.В. "Психогени в екстремальних умовах. Боевая психическая травма и методы ее коррекции: Методическое пособие". – Х.: "Вид. Харківського університету", 1995. – 91 с.
5. Блінов О.А. Методика прогнозування психогенних втрат. Методичний посібник. – К.: «ВГІ НАОУ», 2003. – 36 с.
6. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика: Учеб. пособие для вузов. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. - С.451.
7. Методичні рекомендації щодо медико-психологічної реабілітації, психологічного супроводження та адаптації постраждалих учасників АТО, розпорядження МВС від 31.08.2015 №31868/Тх.
8. Воробйов Г.П. «Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ»: Навчально-методичний посібник. – Львів: АСВ, 2012. – 430 с.
9. Методичні рекомендації "Про засади побудови та порядок експлуатації психологічної смуги імітації екстремальних (бойових) умов службово-бойової діяльності підрозділів НГУ", - К. «Друкарня НГУ», 2015, 80 с.
10. Тематичний план професійної-психологічної підготовки особового складу НГУ на 2016 рік, затверджені розпорядженням командувача НГУ від 04.11.2016, - К. «Друкарня НГУ», 2015, 12 с.
11. Army Board Study Guide Topics. Leadership. Army Leadership Doctrine. www.armystudyguide.com/content/army_board_study_guide_topics/index.shtml&usg=ALkJrhnhIUud-la6UJqSITow-dFbyWmYnw

Отримано 27.11.2015 р.